

líteni hogy a csupán 1904-ben felállított és a közvélemény részéről alig ismert magyar krályi darabonttestőrség kapitányainak és helyettes kapitányainak a névsorát is tartalmazza a teljesre törekvő kötet.

Összefoglalóan elmondható: Csak a legteljesebb elismerés hangján üdvözölheti a magyar kutató az osztrák Habsburgok birodalmának hadszervezetére vonatkozóan az összefoglaló áttekintésből mindeddig fájdalmasan hiányolt kötetet. Wrede évszázaddal ezelőtti vállalkozása Peter Broucek közreműködésével méltó befejezést nyert. Amit a

legfelsőbb vezérletről, a vezető szervekről, legfelsőbb irányító parancsnokságokról történelmi, szervezeti és személyi területen tudományos feltárás alapján tudni lehet, mindazt tartalmazza ez az új kötet. Csak remélheti minden e korszakokkal foglalkozó hadtörténész, hogy az Osztrák Hadilevéltárban folyó további feltáró és feldolgozó munka elvezethet a még hiányzó további összefoglalásokhoz, a katonai hivatalrendszerre, közigazgatásra, kiképző- és kiszolgáló-intézményrendszerre vonatkozó adatok publikálásához.

Zachar József

JÓZSA GYÖRGY GÁBOR

FERENC JÓZSEF ZÁSZLAI ALATT 1849—1914

(Corvina Kiadó, Budapest, 1990. 139 o.)

Nem a disztिंगvált Leopold Berchtold gróf követte el a legvézesebb hibát az Osztrák—Magyar Monarchia történetében, amikor manikűrözött ujjaival aláírta a hadüzenetet. Pedig 1914 júliusában még el sem tudta képzelni, hogy egy egészen más háborút kap, mint amilyent választott. Ferenc József megismételt vaskos tévedése sem kizárólagos oka a dunai birodalom bukásának, bár Szerbia éppúgy csapdává vált, mint ötvenöt évvel korábban Piemont: 1914-ben sem sikerült a nemzetiségi mozgalmak egyikét a határmenti kis testvérállam meghódításával felszámolni. Az öreg uralkodó hatalmi illúziói kísértetiesen emlékeztettek a fiataléra, s ez megfordítva is igaz volt, hiszen fél évszázad alatt a világ óriását változott, míg a birodalom első embere, és a társadalmi hierarchia csúcsát jelentő család tagjai alig. „A világvége kísérleti állomása — riogatta a tanulni képtelen Habsburgokat Karl Kraus, a századforduló gonosz kedvű tárcaírója —. Sehöl a földön nem lehet olyan vidáman és látványosan átélni az apokalipszist, mint Ausztriában.” Ezt az összeomlás felé menetelő, a fegyverek mindenhatóságával és a Ringstrasse-korszak hazug

historizmusával kérkedő, de a tömegnyomortól, a nacionalizmustól és antiszemitizmustól fuldokló birodalmat az 1815-től, vagy inkább 1792-től szinte változatlan ancien régime intellektuális és morális sötétsége, a forradalmak leverését követő, engesztelhetetlen gyűlölet és a nemzetiségi alattvalók évszázados provokálása belülről bomlasztotta fel, mielőtt a szétverés nagy művét az első világháború kívülről befejezte volna.

Addig azonban a pretoriánus gárda-ként szolgáló, korrupt és hanyag hivatalnoki kar, a trón és az oltár közötti szövetségre ügyelő klérus, a liberális jelszavakkal és a centralizmus korbácsával irányító, az arisztokráciának lekötelezett két parlament, legfőképpen azonban az inkább híres, mint hatékony császári és királyi hadsereg tartotta össze a dinasztia nevével szinte szinonimaként emlegetett dunai birodalmat. Eppen az utóbbi támasz jellemzőit vette szemügyre a Magyar Nemzet kíváncsi újságírója, hogy a laptól búcsúzva legalább olyan tarka könyvet hagyjon emlékebe, mint amilyen tarka volt a „Ferenc József zászalai alatt” parádézó, s az elképesztő tűzerejű védel-

mi fegyverek megjelenése után is zárt tömegű támadásra idomított hadsereg. Jóízűen mesél Józsa György Gábor arról, hogy hogyan éltek a kaszárnyák falain belül és a gyakorlótéren a sikertelen forradalmak és nagyon is sikeres megtorlások után időleges békében egymással a németek, a magyarok, a horvátok, a csehek, a lengyelek és a többi nemzetiségiek. Történelmi pontossággal ír a kiképzés zömét kitevő alaki gyakorlatokról, a kaszárnyai szigorról, a fiatal szervezetnek elégtelen napi egyszerű meleg ételről, a napi 6 krajcár szoldot gyakorlata megsarcoló tiszthelyetesi önkényről, s az uralkodó életet és pénzt pazarló hadjáratairól. A soknemzetiségű hadsereg nemzetiségi tarkaságáról olvasva megismerhetjük a 70 parancsszót tartalmazó közös német vezényleti, a legénység többségéhez alkalmazkodó szolgálati nyelvet és a tisztek és katonák közötti kommunikációhoz szükséges nyelvhasználatot. Jól látja Józsa, hogy ez a tarkaság nemcsak a kölcsönös érintkezésben okozott súlyos gondokat, hanem a kiképzésben is, hiszen az azonos nemzetiségű hadseregekben az előljárók a bevonulás utáni napon már megkezdhették a katonák felkészítését a harcra, míg az osztrák—magyar hadseregben hónapokat emésztett fel a többségnek idegenül hangzó parancsszavak és a végrehajtandó mozdulatok közötti összefüggés besulykolása. Az érintkezési korlátok voltak az okai például a szórványnemzetiségiek sokszor öngyilkossággal végződő magányának is. Európában egyedülállóan magas maradt évtizedeken át az osztrák—magyar hadsereg mortalitása, s ebben az öngyilkosságok mellett szerepet játszottak azok a mostoha körülmények — fűtetlen, minden higiénia nélkülöző kaszárnyák — is, amelyekről Józsa nem kis élességgel beszél: 1000 katona közül 28 fő halt meg évente, míg a 100—100 főre épített és minden oldalról szellőztethető angol pavilonokban mindössze 8 ezreléket tett ki az elhunytak száma. Színpompás tarkaság uralta a dinasztia támaszának egyenruháit, amelyet jól illusztrálnak a szöveg mellé adott képek is. Ahhoz, hogy a többnyire írástudatlan, a felvarrott számokat nem ismerő katonák — Magyarországon 42%, Galíciában, Bukovinában, Dalmáciában 70% az analfabéták aránya, míg Bécsben és Alsó-Ausztriában mindössze 19% — fel tudják fedezni a harctéri összevisszaságban saját csa-

pattestüket, a paroliszinek adtak útbaigazítást. A birodalom 102 gyalogezredének, a négy tiroli és 1881-től a négy bosnyák ezrednek eltérő árnyalatok jutottak. Pirosból például akadt sápadt, rózsás, cseresznye, skarlát, meggy, karmazsin, eleven, amarant, bordói és sőtépirosi hajtóka, s ugyanígy a kék, zöld, sárga színekből is.

A szerző jogosan emlékezteti az olvasót, hogy a hadsereg állandó támogatást nyújtott a rendőri hatalomnak a közbiztonság és a nemzetiségek közötti békés együttélés fenntartásához. Ezért állomásoztak lakóhelyüktől, hazájuktól távol a gyalogezredek, többnyire német tisztek utasításainak engedelmeskedve, s ezért néztek úgy ki a kaszárnyák, mint az erődök, mert pusztá létezésük is már a meggondolatlan kilengések elkerülésére intett. Így az idegen környezetben, idegen parancsnokok alatt átmenetileg elveszíthették nemzeti-nemzetiségi identitásukat és a „fekete-sárga” lojalitás olvasztótégelyében még összekötő kapcsolóként is szerepelhettek az uralkodó, a Habsburg-család és a lakosság között. Ezt a szerepet a tisztikar azonban már nem önkéntelenül, hanem tudatosan vállalta, még akkor is, amikor Szerbia felé gördültek a vonatok — tisztek személykocsiban, a legénység vagonokban — a felírás szerint „40 ember vagy 6 ló számára” —, hiszen minden kardbojtos személy udvarképes volt, azaz részt vehetett az udvari bálon, ahova polgárok még álmaikban sem léphettek be, és néhány évtizedes hivatásos szolgálat után a nemtelenek is elnyerhették az alacsony társadalmi rétegektől megkülönböztető „von”, vagy nemesi címet. Valójában a tisztek tömege legalább olyan gyökértelenül élt, mint a vándorszínészek: garnizonról garnizonra vándorolva, szűkös anyagi körülmények között, lesve egy kaucióképes lány felbukkanását, hogy a hozományból fizetni lehessen az unaloműző kártyacsatákban összegyűjtött adósságot. Akadtak ezredek, ahol a tisztikar fele az ara megjelenéséig elzalogosította zsoldját a „Möbeljude”-nak nevezett kölcsönzőknek, s akadtak szerencsétlenek, mint Rainer Maria Rilke apja, aki adóssága miatt idő előtt kilépett a szolgálatból és sohasem szokott az előljárók és napiparancsok nélküli civil élethez. Józsa Györgynek a dunai birodalom hadseregéről rajzolt képe reális, harsány és színes is, akár az általa bemutatott zöld struccollas tábornoki főveg, amelyik talán éppen Fe-

renc Józsefé is lehetett, s amelyről csí-
pösen jegyezte meg Sigmund Freud,
hogy „papagájtollak a sündisznófrizu-
rák kompenzációjaként”. Teatrális volt
ez az ármádia, nem háborúra való. Jo-
gosan csúfondároskodik a szerző, nagy
kárörömünkre, mert magunk is átél-
tünk az elmúlt évtizedekben hosszabb-
rövidebb katonai szolgálatot s élveztük
eleget a kincstári bornírtságot, a „szu-
ronyok intelligenciájának” nevezett
előjárók rendíthetetlen magasabbren-
dőségét, az esti alkoholtól reggel mér-
ges parancsnokok kitolási kedvét. Aki
olvassa Joseph Roth galíciai története-
it, Robert Musil Törless növendékről
írt sorait, a budapesti Salzmann Zsig-
mond, azaz Felix Salten novelláit, vagy
a Józsa Györgytől többször idézett és a
Zdenci-pusztán Rosenberg Sándorként
született Roda-Roda leleplezéseit, az
megérti, hogy az állandó lakhelytől, így
az otthon fogalmától megfosztott tiszt
gyakori helyőrségváltásai során min-
denkinél jobban érzékelt a birodalom
hatalmas méreteit, s a Tiroltól Bukovi-
náig egyforma kétfejű sasokkal, feke-
te-sárga lobogókkal és Ferenc József
képekkel díszített kaszárnya otthonában
valódi hazáját.

Az igazat megvallva nem kívánta a
recenzens a szerzőt bírálni, mert a jól
megírt és gazdagon illusztrált könyv-
ben nem az ő hibájából bukkannak elő
hibák és téves képalírások — ez a szer-
kesztő bűne —, mégis, a néhol nosztal-
giába hajló ábrázolásnál keményebb,
sőt kegyetlenebb volt a valóság. A jó
öreg Radeztkyről meg lehetett volna
például írni, hogy hazafiságuk miatt
olasz asszonyokat korbácsoltatott rend-
szeresen, sőt szörnyűségesen szétron-
csolt hátukat ecettel mosatta le, s így
érthetőbb a rettenetes gyűlölet az oszt-
rákokkal szemben. Azt is meg lehetett
volna említeni, hogy Haynau Bresciá-

ban magyarokkal hajtatta végre a vé-
rengzést, amire példa a helyi asszonyok
déli kiáltása gyermekeikhez: „Gyertek
haza ördögfajzatok, jönnék a magya-
rok!” Ki lehetett volna még mutatni
számos jellemző vonással a tegeződő-
mulatozó, tükörtörő, muzsikás kedvű
tisztikar valódi embertelenséget sugár-
zó értékrendszerét is, amelyek közül
most csak egyet emelünk ki, a párbajt.
Angliában, s rövidesen minden civili-
zált országban a XIX. század közepén
végérvényesen megszűnt az a szokás,
hogy a sértést, vélt sértést, vitát, vagy a
másképp gondolkodást csak erőszakkal
lehet lezárni, megbüntetni. A Monar-
chiában a tiszteknek az első világhábo-
rúig be kellett tartaniuk a becsületügyi
kódex — amelyet Schopenhauer joggal
tekintett az idioták kódexének — elő-
írásait. Ez a szent könyv megtiltotta a
párbajozók védelmét szolgáló tompa tő-
rök és vattázott mellények használatát.
Katonának halálos fegyvert kellett kéz-
be vennie, s a párbaj célja sem lehe-
tett más, mint az ellenfél megölése.
Egyetlen bíróság sem merte felelősé-
gre vonni a gyilkosokat, és egy civilt el-
pusztító tiszt mindig számíthatott Fe-
renc József kegyelmére. Az uralkodó
szemében a párbaj a katonai erkölcsi
értéket testesítette meg, az egyéni hő-
siességet, a lovagi párviadal továbbélé-
sét. Ha pedig valaki nem állt ki életre-
halálra, önmagát fosztotta meg a tiszt
rangtól, az udvarképessegtől és soha
többé nem lehetett előkelő társaság tag-
ja.

Természetesen a recenzens megjegy-
zései semmit sem vonnak le a könyv
értékéből, hiszen a címben megadott
korszak hadtörténelme kimeríthetetlen
kincsesbánya. Remélhető, hogy a szer-
ző nem fordít háta az értékes lelőhely-
nek.

Bencze László